

Соња НЕНЕЗИЋ

О НЕПОСТОЈАНОМ А У ЈЕЗИКУ НИКОЛЕ I ПЕТРОВИЋА *

Апстракт: *Рад представља мањи сегмент нашег описа и анализе језика црногорског књаза и краља, који се огледао и у пјесничком и у прозном изразу. За ову прилику издвојили смо једну језичку појаву са фонетског нивоа. Усредсредит ћемо се на анализу оног што је диференцијално у односу на савремени језик и стање у старијим црногорским говорима.*

Кључне ријечи: *језик Николе I, непостојано а, савремени језик, црногорски говори.*

0. Неједнака судбина полугласника у отвореном и затвореном слогу, односно његова различита позиција у ријечи или предлошкој синтагми, условила је да се једни облици појединих категорија ријечи у нашем језику јављају с непостојаним *a*, а други без њега. Сходно томе, појава непостојаног *a* посматра се, на једној страни, у облицима промјенљивих ријечи, а на другој, у саставу предлога и префиксалних творбених ријечи¹.

0.1. Никола I Петровић (1841–1921) својим књижевним дјеловањем припада поствуковској језичкој епохи. Писао је књижевним језиком свога времена, са доста дијалекатских примјеса, и то не само старијих црногорских говора, којима је припадао по мјесту рођења и живљења, него и новијих, прогресивнијих црногорских говора, са чијим је представницима често лично комуницирао. Дијалекатске особине су углавном најприсут-

* Рад је рађен у оквиру пројекта „Црногорски дијалекатско-ономастички комплекс и писани језички израз”, који је у 2005. години финансирала ЦАНУ.

¹ А. Белић, *Историја српског језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, 62-65; Ј. Вуковић, *Историја српскохрватског језика*, I dio, Uvod i fonetika, Научна књига, Београд, 1974, 40-49; М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Научна књига, Београд, 1986, 144-148.

није на фонетском нивоу. Међутим, ни на њему нема много усколокалних особина, у шта ћемо се увјерити и у случају непостојаног *a*.

0.2. Испитивање ове, уосталом, као и других фонетских карактеристика језика Николе I Петровића, базирали смо на његовим аутографима², јер

² АУТОГРАФИ (сви се осим писама уз које је друкчије назначено чувају у Архивско-библиотечком одјељењу Државног музеја Црне Горе на Цетињу): Пјесме (Пј): Пј1. без наслова и датума, Фонд Никола I 1864, бр. 118. (Цјелокупна дјела Николе I Петровића Његоша, шест књига, Обод, Цетиње, 1969, даље: ЦДН: Пијмо вино, 27. априла 1859; верзије се разликују, у аутографу почиње са „Пите вино”); Пј2. без наслова и датума, Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр. 45. (ЦДН: Црна Гора, 1876); Пј3. Пђвао самъ..., без датума, Фонд Дјела Николе I, ф. II бр. 3. (ЦДН: 1880); Пј4. Мојој Добри, 6. јулија 1881, Накнадно инвентарисани разни списи, ф. I, бр. 5; Пј5. Мојој Царици, без датума, Фонд Дјела Николе I, ф. II, бр. 3. (ЦДН: 1886); Пј6. без наслова и датума, једна строфа, Документа без ознаке године, ф. II, бр. 143. (ЦДН: 7. строфа од 17 строфа пјесме „Грехоте”, 1886); Пј7. без наслова, Париз 19. мај 1891, Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр. 25. (ЦДН: насловљена почетним ријечима „Слава сунцу”); Пј8. без наслова, Париз, 21. мај 1891, Накнадно инвентарисани разни списи, ф. II, бр. 9-1891. (ЦДН: Српској вили); Пј9. без наслова, 27. јануара 1892, Разна документа, Књиге предајне бр. XXX до и са бр. XXXVII, бр. 8. Књига предајна бр. XXXVII. (ЦДН: насловљена почетним стихом „У момъ Замку надъ Морачом”); Пј10. Драга Мише!, 19. септембра 1900, Фонд Дјела Николе I, ф. II, бр. 3. (ЦДН: Њ. В. Књагињи Милени); Пј11. 1860–1901, без датума, Накнадно инвентарисани разни списи, ф. II, бр. 17. (ЦДН: Милени приликом четрдесетогодишњице нашег вјенчања, 27. октобар 1900); Пј12. Опет Она, октобар 23. 1905, Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр. 27; Пј13. Мојој Ксенји, 18. јул 1910, Посвета на унутрашњој страни Балканске царице (Нови Сад, 1894, 2. издање), из Ксенијине заоставштине (није објављена у ЦДН); Пј14. без наслова и датума, Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр. 31. (ЦДН: Крвави се..., 1915); Пј15. без наслова и датума, Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр. 22. (ЦДН: Ђурђевдан, без датума); Пј16. без наслова и датума (први стих: Ка' друг мили издишући...), Фонд Дјела Николе I, ф. VII (без броја), (није објављена у ЦДН); Пј17. без наслова и датума (првих пет стихова недостаје а за анализу смо узели преосталих петнаест стихова, први од њих: Врзаю се тамо амо...), Накнадно инвентарисани разни списи, ф. II, бр. 25. (није објављена у ЦДН); Пј18. без наслова и датума (од пет строфа једна неупотребљива, први стих: Пђваћу те на гуслама...), Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр. 47. (није објављена у ЦДН); Пј19. Њеном височанству Књагињи Милени, без датума, Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр. 26; Пј20. Мојој Милици и Стани, без датума, Фонд Дјела Николе I, ф. II, бр. 5; Пј21. без наслова и датума, Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр. 46 (нотес), (ЦДН: Оливера); Пј22. Ноћна вјежбања, без датума, Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр. 46 (нотес); Пј23. Кад бих знао..., без датума, Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр. 46 (нотес), (ЦДН: Пјевао бих...); Пј24. без наслова и датума, Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр. 46 (нотес), (ЦДН: У тај ђердан...); Пј25. без наслова и датума, Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр. 46 (нотес), (ЦДН: Ријеч „народ”); Пј26. без наслова и датума, Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр. 46 (нотес), (ЦДН: Пук у мени жели видјет’);

Пј27. без наслова и датума, Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр 46 (нотес), (ЦДНИ: На грбачи од народа); Пј28. без наслова и датума, Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр 46 (нотес), (ЦДНИ: Знам да срце...); Пј29. без наслова и датума, Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр 46 (нотес), (ЦДНИ: Живот може...); Пј30. без наслова и датума, Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр 46 (нотес), (ЦДНИ: Кад врлина...); Пј31. без наслова и датума (први стих: Љубав пука пресилна је...), Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр 46 (нотес), (није објављена у ЦДНИ); Пј32. без наслова и датума (први стих: Јадни народ! Чуј га, чуј га...), Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр 46 (нотес), (није објављена у ЦДНИ); Пј33. без наслова и датума (први стих: Они народ што га плачеш...), Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр 46 (нотес), (није објављена у ЦДНИ); Пј34. без наслова и датума (први стих: Рођено ми срце, веле...; верзија пјесме: Знам да срце...), Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр 46 (нотес), (није објављена у ЦДНИ); Пј35. без наслова и датума (први стих: Задовољство народа је...), Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр 46 (нотес), (није објављена у ЦДНИ); Пј36. без наслова и датума (први стих: Грешни веле „нема неба“...), Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр 46 (нотес), (није објављена у ЦДНИ); Пј37. без наслова и датума, Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр. 47. (ЦДНИ: Допуна „Посвете“ у „Горском вијенцу“); Пј38. Разговори, без датума, Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр. 9. (није објављена у ЦДНИ); Пј39. без наслова и датума (први стих: Смртна казна, ријеч страшна...), Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр. 24. (није објављена у ЦДНИ); Пј40. без наслова и датума (први стих: И опрости што сад дробне...), Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр. 18. (није објављена у ЦДНИ); Пј41. без наслова и датума (први стих: Шипчаник је кључ од Скадра...), Недатирана и нерегистрована документа, ф. I. (није објављена у ЦДНИ); Пј42. без наслова и датума (први стих: Зашто човјек да се плаши...), Документа без ознаке године, ф. II, бр. 143. (није објављена у ЦДНИ); Пј43. Теразијски пијемонтез, без датума, Фонд Дјела Николе I, ф. II, бр.3. (није објављена у ЦДНИ); Пј44. без наслова и датума (први стих: Припа' сам се уз планине...), Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр. 32. (није објављена у ЦДНИ); Пј45. С белом брадом..., без датума, Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр. 49. (није објављена у ЦДНИ); Пј46. Гардино коло, без датума, Фонд Дјела Николе I, ф. II, бр. 3; Пј47. без наслова и датума (одломак неке пјесме о Соко-Бацу), Фонд Дјела Николе I, ф. II, бр. 4. (није објављена у ЦДНИ); Пј48. без наслова и датума (13 катрена из спјева Пјесник и Вила), Фонд Дјела Николе I, ф. IV, бр. 5,6 (прилог). Пј49. без наслова и датума (27 стихова из драме Књаз Арванит), Фонд Дјела Николе I, ф. VII, бр. 47; **Писма** (Пс): Пс1. Војводи Петру Вукотићу, без датума, Архив САНУ, Фонд: Наредбе, писма, молбе, извештаји – све за историју Црне Горе 1859-1872, бр. 7116/12; Пс2. Војводи Петру Вукотићу, без датума, Архив САНУ, Фонд: Наредбе, писма, молбе, извештаји – све за историју Црне Горе 1859-1872, бр. 7116/17; Пс3. Војводи Петру Вукотићу, без датума, Архив САНУ, Фонд: Наредбе, писма, молбе, извештаји – све за историју Црне Горе 1859-1872, бр. 7116/18; Пс4. Војводи Петру Вукотићу, без датума (у напомени коју је уз писмо дао архивски радник стоји да је писано, по прилици, у августу 1867), Архив САНУ, Фонд: Наредбе, писма, молбе, извештаји – све за историју Црне Горе 1859-1872, бр. 7116/34; Пс5. Војводи Петру Вукотићу, без датума (у напомени коју је уз писмо дао архивски радник стоји да је писано преко зиме 1870), Архив САНУ, Фонд: Наредбе,

писма, молбе, извештаји – све за историју Црне Горе 1859–1872, бр. 7116/38; Пс6. Станку Радоњићу, без датума, Сенатски списи, 1868, бр. 206; Пс7. Руском цару Александру II, На Цетино 11. децембра 1872, Накнадно инвентарисани разни списи, ф. I, бр. 12; Пс8. Војводи Петру Вукотићу, Грахово, без датума (ЦДН: децембар 1876), Документа без ознаке године, ф. I, бр. 51; Пс9. Војводи Петру Вукотићу, Враничке Њиве, 20. Јулија 1884, Разна документа, Књиге предајне бр. XXX до и са бр. XXXVII, бр. 8. Књига предајна бр. XXXVII; Пс10. Краљу Александру Обреновићу, Беч, 5. Мај 1896, Никола I, 1896; Пс11. Станку, без датума, Документа без ознаке године, ф. I, бр. 67; Пс12. Сину Петру, без датума (писмо од деветнаест малих страница писано у једној свешчици сину Перу да га понесе са собом на школовање у Хајделбергу, на које је пошао 4. 11. 1903), Нерегистрована документа; Пс13. Војводи Шаку Петровићу, Петак, 1. дек. 1906, факсимил писма објављен у ЦДН; Пс14. Војводи Симу Поповићу, без датума, Документа без ознаке године, ф. I, бр. 78; Пс15. Непознатом сараднику, без датума, Документа без ознаке године, ф. I, бр. 174; Пс16. Генералу Митру Мартиновићу, без датума (ЦДН: 15. нов. 1912), Никола I, 1912, кутија III; Пс17. Њемачком монарху, без датума (вјероватно 1913), Недатирана и нерегистрована документа, ф. I; Пс18. Г. Сердару Јанку, 8. 9. 1914, факсимил писма објављен у књизи: Душан Ј. Мартиновић, *Дивизијар Митар Бошков Мартиновић (1870–1954)*, Културно-просвјетна заједница, Подгорица 1997, стр. 160; Пс19. Руском цару, без датума, Никола, 1915, бр. 193; Пс20. Драгу М. Мартиновићу, 19. септ. 1916, факсимил писма објављен у књизи: *Дивизијар Митар Бошков Мартиновић (1870–1954)*, стр. 137; Пс21. Драгу М. Мартиновићу, без датума, факсимил писма објављен у књизи: *Дивизијар Митар Бошков Мартиновић (1870–1954)*, стр. 138; Пс22. Сину Данилу, без датума (вјероватно 1918), факсимил дијела писма објављен у књизи: *Никола Петровић и његов двор, епilog једне срамне владавине* (Збирка аутографских докумената у 18 факсимила), Сарајево, 1919, стр. 10, 11; Пс23. Сину Данилу, без датума (вјероватно 1918), факсимил дијела писма објављен у књизи: *Никола Петровић и његов двор*, стр. 13; Пс24. Влади, 27. септ. 1918, факсимил дијела писма објављен у књизи: *Никола Петровић и његов двор*, стр. 17; Пс25. Господину Министру Предсједнику Краљевске владе с' Друштвом, април 1919, факсимил дијела писма објављен у књизи: *Никола Петровић и његов двор*, стр. 23, 24; Пс26. Министру војном, 27. септ. 1918, факсимил дијела писма објављен у књизи: *Никола Петровић и његов двор*, стр. 26; Пс27. Кћери Ксенији, 19. октобра 1918, факсимил дијела писма објављен у књизи: *Никола Петровић и његов двор*, стр. 28; Пс28. Сину Петру, новембар 1918, факсимил дијела писма објављен у књизи: *Никола Петровић и његов двор*, стр. 41; **Телеграми** (Т): Т1. Унуку Сандру, без датума, Никола I, 1915, бр. 121; Т2. Њ. Кр. В. Књазу Петру Заступнику Ком. Зетског одреда, без датума, Накнадно инвентарисани разни списи, 1912, ф. II; Т3. Непознатом лицу, без датума, Документа без ознаке године, ф. II, бр. 142; Т4. Непознатом лицу, без датума, Документа без ознаке године, ф. I, бр. 69; Т5. Г. Пашићу, без датума, Документа без ознаке године, ф. II, бр. 140; Т6. Г. Командиру Крсту Бошковићу, предсједнику Збора Бјелопавлицког, Документа без ознаке године, ф. I, бр. 172; **Путописи** (П): П1. Пут у Цариград 1883, употребљиви дио износи 35 малих страница, Документа без ознаке године, ф. II, бр. 16; П2. Пут у Цариград 1899,

је аутентичност тог језика у штампаним изворима грубо нарушена преписивачким и редакторским интервенцијама. Па ипак, повремено смо се, нарочито у недостатку одговарајућег броја примјера, користили и штампаним изворима³. С обзиром на то да највећи дио штампаних извора чини пјеснички текст, као валидне узимали смо само оне примјере од чијег фонетског састава зависи структура стиха.

описан на француском а садржи 3 странице текста на српском језику, поклон Димитрија Романова, нерегистровано; ПЗ. Пут у Петроград у марту 1908, употребљиве 24 мале странице, Никола I, ф. VII, бр. 39; **Говори** (Г): Г1. Проглас Црногорцима 1908, Документа без ознаке године, ф. I, бр. 63; Г2. Проглас војсци и народу црногорскоме (ЦДН: 12. 11. 1915), Никола I, 1915, бр. 116; Г3. Здравница Књазу Николају Николајевићу, Документа без ознаке године, ф. I, бр. 84 (ЦДН: 29. 3. 1908); Г4. Здравница једном од зетова из Русије, Документа без ознаке године, ф. I, бр. 72; Г5. Добродошлица представницима руског цара, Никола I, 1910, ф. II, бр. 146; **Мемоари** (М): М1. Уломак из мемоара, Документа без ознаке године, ф. I, бр. 73; М2. Уломак из мемоара, Документа без ознаке године, ф. I, бр. 75; М3. Уломак из мемоара, Документа без ознаке године, ф. I, бр. 76; М4. Уломак из мемоара, Документа без ознаке године, ф. I, бр. 88; **Преводи 2 писма** (ППс): ППс1. од Франца Јосифа, 10. авг. 1910, Никола I 1910, ф. I, бр. 80; ППс2. од руског цара Николаја, Документа без ознаке године, ф. I, бр. 205; ПРЕПИСИ: КР – Како се ко роди, Фонд Дјела Николе I, ф. IV, стр. 169; Мп – Мемоари, Фонд Дјела Николе I, ф. III, 479 листова.

³ В – *Вукашин*, уломак из трагедије, Орлић, календар за просту 1867. годину, Цетиње, 1866, стр. 21–31; БЦ – *Балканска царица*, драма у три радње од Николе I, У државној штампарији, Цетиње, 1886 (I издање), стр. 288; ПВ – *Пјесник и Вила* од Николе I, Државна штампарија, Цетиње, 1892 (I издање), стр. 205; Х – *Хајдана* од Николе I, Државна штампарија, Цетиње, 1894 (II издање), стр. 118; СП – *Скупљене пјесме* од Николе I, Књ. црн. државна штампарија, Цетиње, 1894 (друго попуњено издање), стр. 135; ПА – *Потоњи Абенсераж*, по Шатобријану спјевао Никола I, Државна штампарија, Цетиње, 1894 (II издање), стр. 111; КА – *Књаз Арванит*, драмски чин од Николе I, Државна штампарија, Цетиње, 1895 (I издање), стр. 86; НК – *Нова кола* од Николе I, Државна штампарија, Цетиње, 1896 (I издање), стр. 94; НП – *На поноћи* од Н. I., К. ц. државна штампарија, Цетиње, 1903, стр. 16; ПС – *Пјесма Светоме Сави* од његовог величанства Краља Господара, Штампано у Краљ. Цр. Државној Штампарији, Цетиње, 1912, стр. 13; Г6 – *Прокламација књаза Николе Херцеговцима јуна 1876. године* (посебан отисак); Г7 – *Бесједа Његовог Краљевског Височанства Књаза Господара приликом проглашења државних рефорама на Никољдан 1902. године* (посебан отисак); Г8 – *Опроштајна ријеч Његовог Краљевског Височанства Краља Господара на гробу војводе Петра Вукотића*, 19. 1. 1903. (посебан отисак); Г9 – *Моме драгоме народу*, на Велики Госпођин-дан 1910. године (посебан отисак); Г10 – *Црногорци*, Глас Црногорца, Цетиње, 27. јуна 1913.

1.0. Што се тиче непостојаног *a* у појединим облицима промјенљивих ријечи, у језику Николе I нема одступања у односу на стање у савременом језику, осим у неколико појединачних именичких облика, на које ћемо се посебно осврнути. Иначе, и у његовом језику, кад су у питању именице, непостојано *a* егзистира у номинативу једнине и генитиву множине именица мушког рода (*повратак* Пс8, *Граховац* Пс8, *утисакъ* П1,21,...; *новаца*, *дуката* Пс1,1, *добитака* Г2,3...), те у генитиву множине именица женског рода треће Ст. врсте чија се основа завршава групом сугласника (*сабаља* Пј21, *битака* Г1,1, *цркава* П1,21...) и именица средњег рода прве врсте (*копаља* Пј21, *добра* Г2,2...).

1.1. Најопсежнији коментар изискује именица *дан*. Она у једном броју примјера има парадигму с уопштеним *a* из номинатива једнине: *у по дана* (НК69), *Дани мени дуги бише* (СП66), *Гдје се мучни дани нижу* (СП114)... Међутим, поред основе с вокалом *a*, у нашем језичком материјалу она се јавља и с основама без њега: *дн-* и *днев-*, што је, како ћемо мало даље видјети, специфично за нашу старију књижевност (и прозу и поезију) и многе народне говоре.

Основа *дн-* долази у саставу назива црквених празника⁴: *до Аранђеловадне* (Пс9), *око Видовадне* (Пс10,2), *О ђурђевудне* (М3,2), и прилога *ономадне* (П1,34; Пј45; Пс5, Пс15; П3,18), у којима се огледа стара консонантска промјена именице *дан*, односно облик генитива и локатива једнине⁵. Иста основа заступљена је и у множинским облицима типа: *Дни и ноћи* (ПВ163), *И дни свану* (НК66), *Благодатни дни* (СП65), *Далеки су дни мегдану* (СП100), *Да избрајаш дне вјечите* (ПВ33), *дне набрајеш* (СП118). Док се у текстовима владике Данила и Петра I стари двојински облик *дни*

⁴ Исп. исто: Б. Остојић, *Језик Петра I Петровића*, ЦАНУ, Подгорица, 1976, 125; Р. Биговић-Глушица, *Језик Марка Миљанова*, Културно-просвјетна заједница, Подгорица, 1997, 100; Б. Остојић, *Језик Мемоара Анта Даковића*, НИО УР, Никшић, 1989, 98; Ј. Суботић, *Одлике ријечи с делинацијом у језику цетињског „Орлића“* (1865–1885), ЗБМСФЛ XXXI/1, 163; М. Пешикан, *Староцрногорски средњокатунски и љешански говори*, СДЗб XV, 139; Б. Милетић, *Црмнички говор*, СДЗб IX, 403; Л. Вујовић, *Мрковићки дијалект*, СДЗб XVIII, 212. Форму *днeви* у називима празника употребљавају владика Данило (А. Младеновић, *Језик владике Данила*, Матица српска, Нови Сад, 1973, 137) и Вук Поповић (Ј. Суботић, *Неке морфолошке особине језика писама Вука Поповића*, ЗБМСФЛ XXIX/2, 77).

⁵ Ове сложене називе црквених празника, који се у косим падежима могу писати и одвојено, прихвата и савремена норма (М. Стевановић, *Савремени I*, 210; *Правопис српскохрватскога књижевног језика*, МС – МХ, Нови Сад – Загреб, 1960, 75).

среће само уз бројеве⁶, у материјалу ексцерпираним из Николиних дјела, и то само у пјесничком дијелу, употријебљен је самостално у номинативу, док у акузативу налазимо форму *дне*.

У језику Николе I, опет само у поетском изразу, егзистира и стари дативни облик *дневи* у служби генитива и локатива, а једном чак и као облик номинатива множине⁷: *за дневи* (X87,91), *и по ноћи и по дневи* (HK59), *ни поноћи ни по дневи* (Пј45), *Сновиђења дневи, ноћи...* (БЦ130).

А. Белић, говорећи о непостојаном *a* у једносложним именицама, напомиње да се „још држи *дне*, *дневи* поред *дана*“⁸, међутим, у савременом језику ове форме се не могу срести изван поетског изрази.

1.2. На другој страни су ситнији коментари везани, опет, за поједине именице. Непостојано *a* из номинатива једнине именице *сан* уопштено је и у оним облицима у којим га у савременом језику нема: *без сана сам* (ПЗ,21), *и у сану* (Пј14), *три сана* (БЦ108), *на сану* (БЦ109), *из вјечнога сана* (HK14), поред ређих облика без њега: *у сну* (БЦ109), *о сну* (БЦ109)⁹. А. Белић ово види као резултат тенденције у нашем језику „да непостојано *a* у једносложним речима не губи своју непостојаност“¹⁰. Необичан примјер непостојаног *a* имамо у генитиву множине именице *мисао*: *од мисала* (ПЗ,22; Пс26) и у именицама *обрат* (Пс27) и *конат* (ПЗ,4)¹¹. Непостојано *a* не долази у генитиву множине именице *ађутант*: *десет ађутанта* (П1,27), иако се њиме у савременом језику оваква сугласничка група на крају именица страног поријекла разбија¹². Последњи вокал у топониму *Загарач* према примјеру *изъ Загарача* (Пс8) није непостојано *a*, али јесте према етнику *Загарчани* (Пс9,3; HK21).

2.0. Двојаки облици предлога, с непостојаним *a* у финалном положају и без њега, условљени су природом почетног слога ријечи са којом чине

⁶ В. А. Младеновић, *Данило*, 137; Б. Остојић, *Петар I*, 125. Исп. исто: М. Пешикан, *СК-Љ*, 139.

⁷ Облик *дневи* у генитиву забиљежен је у језику владике Данила (А. Младеновић, 137), Петра I (Б. Остојић, 125), Петра II (Д. Вушовић, *Прилози проучавању Његошева језика*, Библиотека ЈФ, 1930, 120), А. Даковића (Б. Остојић, 98). исп. и: М. Пешикан, *СК-Љ*, 139; као множински облик заступљен је у дјелу М. Миљанова (Р. Биговић-Глушица, 100), исп. и: Б. Милетић, *Црмница*, 403.

⁸ А. Белић, *Историја*, 62.

⁹ Исп. са језиком М. Миљанова (Р. Биговић-Глушица, 42).

¹⁰ А. Белић, *Историја*, 62.

¹¹ Ова позајмљеница се у овом облику налази и у Даниловим писмима (А. Младеновић, 77). Исп. и: Б. Милетић, *Црмница*, 263.

¹² М. Стевановић, *Савремени I*, 208, 209.

акценатску цјелину. Међутим, њихову „је употребу савремени језик наш друкчије распоредио него што би то одговарало условима њихова постанка”¹³, па је непостојано *a* на крају предлога често аналошког поријекла. Посебно ћемо размотрити употребу двојакних облика предлога *c(a)* и *κ(a)*, а онда и осталих који могу имати напоредне облике. С обзиром на то да су и многи префикси поријеклом предлози, пратићемо постојаност вокала *a* и у њиховом саставу.

2.1.0. Предлог *c(a)* Никола I употребљава и са непостојаним *a* и без њега, а најчешће га, ипак, пише са апострофом (којим се, у ствари, подразумева вокал *a*). При том му је са савременом нормом заједничко једино то што се дужа форма овог предлога доследно користи уз инструментал личне замјенице 1. л. једнине¹⁴. Али кренимо редом.

2.1.1. Форма *са* обично долази испред ријечи које почињу истим или њему сличним консонантом (сви примјери су, изузев једног, из прозних аутографа), што, уосталом, предвиђа и савремена норма¹⁵:

са „живио” (П1,24), *са свакимъ* (П1,26), *са здрављем* (П3,2), *са живим заинтересовањем* (П3,7), *са Србиом* (П3,17), *са сваке стране* (П3,22), *са Сенатом* (Пс5,3), *са синомъ* (Пс9,4), *са собом* (Пс12,12), *са смјелосћу* (Г1,3), *са свих* (Г2,1), *са жељом* (Г1), *са свом силом* (Пј19)...

Као појединим старијим писцима¹⁶, Николи I је у овој позицији својствена употреба и предлошке форме *с*. Међутим, у аутографима биљежимо само ријетке примјере: *ссмрћу* (Пј16), *с слободном на њој пловидби* (Пс17,1). Из штампаног дијела корпуса ексцерпирани смо више примјера такве, метрички условљене, употребе овог предлога али с генитивом:

Име турско, вјеру с себе збаџи (КА54), *И с сјевера и са свијех страна* (КА68), *Скок бијели с Свети-горе* (НК37), *Јуришаху с сваке стране* (НК40)...

У штампаном дијелу наших извора регистровани смо чак и примјере без предлога испред ријечи које почињу сугласником *с*. Ова појава, која је

¹³ А. Белић, *Историја*, 65.

¹⁴ Непостојање чврстих правила у дистрибуцији ових форми евидентно је и код других старијих писаца (Исп. А. Младеновић, *Данило*, 73,74; Б. Остојић, *Петар I*, 67, 68), мада ни савремена норма не успоставља правила, већ даје препоруке (М. Стевановић, *Савремени I*, 146–148).

¹⁵ М. Стевановић, *Савремени I*, 147, 148.

¹⁶ Б. Остојић, *Петар I*, 67; А. Младеновић, *О народном језику Јована Рајића*, Матица српска, 1964, 43; Ј. Кашић, *Језик Милована Видаковића*, Филозофски факултет, Нови Сад, 1968, 35.

потврђена и у народним говорима¹⁷, присутна је у језику већине старијих црногорских писаца, али у неједнакој мјери¹⁸. С обзиром на то да у аутографима Николе I не постоји ниједан примјер ове појаве, не можемо тврдити да је она карактеристика његовог језика, већ само његових штампаних дјела. Она је фонетски условљена, односно, предлог *s* изостаје испред ријечи које почињу истим сибилантом, најчешће испред повратне замјенице сваког лица:

Да понесеш собом у Дубровник?... (B29), Упознат нê старом четом (ПВ65), Кад се турска српском силом/ По Косову помијеша (ПВ180), Полагано собом збори (X19), Собом има сто Бошњака (X97), Би л' у кршну отаџбину/ Собом мене ти одвела? (X101), У збјег собом понијеше/ Спомен првог отачаства (ПА5), Довео га собом бјеше (ПА70), нек их чува стотином заптија (КА65), Бивали смо у поклаће/ Скоро сваким наоколо (НК26)...

Од претходних треба разликовати примјере у којима инструментал повратне замјенице *себе* има значење „сами, без ичије помоћи”¹⁹: Неволја не тад учила/ Те прах *собом* начињасмо (НК40), И по нешто *собом* раде (X32).

Форма предлога *s(a)* с апострофом испред сибиланата забиљежена је само једном: *s' жезломъ* (Пјб).

2.1.2. Испред ријечи које почињу другим консонантима Никола I употребљава све три форме овог предлога, и у прози и у поезији. Најчешћа је с

¹⁷ М. Пешикан је на цијелој територији СК-Љ говора регистровао социјатив повратне замјенице без предлога (190). Б. Милетић у црмничком говору, такође, биљежи примјере социјатива у којима је предлог могао бити изгубљен фонетским путем (531, 532). Примјере социјатива без предлога биљежи и М. Стевановић у источноцрногорским говорима, али међу њима нема примјера у којима би се губљење предлога *s* могло тумачити фонетским процесима (108, 109).

¹⁸ Ријетки примјери ове појаве регистровани су у језику Петра I (Б. Остојић, 222), Петра II (Д. Вушовић, 59), В. Поповића (М. Пижурица, *Употреба надежа у језику Стјепана Митрова Љубише и Вука Поповића*, Прилози проучавању језика, књ. 5, 220), док је у Љубишину и Даковићевом језику сасвим обична (М. Пижурица, 220; Б. Остојић, 164). М. Ивић за ову појаву налази потврде у Држића, Наљешковића, српским народним умотворинама. Позната је, поред нашег, и другим словенским језицима (*Значења српскохрватског инструментала и њихов развој (синтаксичко-семантичка студија)*, САНУ, Институт за српски језик, књ. 2, Београд, 1954, 215).

¹⁹ М. Ивић износи да ова архаична језичка црта говори о некадашњој употреби инструментала појмова-бића привидно спроводничке функције у српскохрватском језику (*Инструментал*, 48).

апострофом, за коју нијесмо увијек сигурни да ли је написана заједно са ријечју иза себе или одвојено од ње:

с' њимъ (Пс6), *с' Турском* (Пс16,2), *с' њима* (Пс16,2), *с' ниједне стране* (Пс16,2), *с' мање славе* (Пс16,3), *с' Н. В.* (П1,8), *с' Митром* (П3,2), *с' ње* (П3,6), *с' царевим возом* (П3,6), *с' почасном четом* (П3,8), *с' В. К. Владимиром* (П3,8), *с' том* (П3,17), *с' Министром* (П3,18), *с' крај барјака* (Пј21), *с' њиовога* (Пс12,4), *с' лијепог* (Пс12,4), *с' голом титулом* (Пс12,8), *с' неба* (Пс12,9), *с' вама* (Т6), *с' нама* (Т6), *с' том* (Пс23), *с' љубављу* (М4), *с' надом* (Г1,1)...

нешто ређа с непостојаним *а*:

са Госпођом (П1,26), *са врх града* (Пј21), *са никим* (Пс12,12), *са нашег мора* (Г1,3), *са њиним* (Пј17), *са найдубљимъ поштован ѓмъ* (Пс7), *са Милицом и Станом* (П3,8), *са презрењем* (П3,20), *са езера* (Пс4,1), *са најсрдачнијом* (Т1), *са висова* (Пј22),

а у најмањем броју примјера употријебљена је форма без непостојаног *а*, баш она која је у складу с препорукама Стевановићеве граматике (*Савремени I*, 146):

с нама (Пј9), *ским* (Пс9,4; Пс12,16), *с прозора* (П1,4), *с њим* (П3,14), *с врућом надом* (П3,22), *свама* (Г1,2), *с љубасношћу* (П3,22), *с њима* (Пс16,3),

2.1.3. И с ријечима које почињу вокалом најчешће долази предлошка варијанта с апострофом, а онда с непостојаним *а*, чак и у случајевима када иза почетног вокала не долази консонант *с*²⁰, док форма без њега, коју савремена норма предлаже (М. Стевановић, *Савремени I*, 146), није забиљежена у овој позицији²¹:

с' Аранчићем (Пј45,2), *с' истом войскомъ* (Пс4,2), *с' ову страну* (Пс9,1), *с' обије стране* (Пс16,2), *с' истијем министром* (П3,18), *с' одушевљењем* (П3,22), *с' обхођењем* (Пс12,8), *с' огртачем* (Пс12,9), *с' усклицима* (Г1,3)...

са успѣхомъ (Пј4), *са истога мјеста* (П3,15), *са усана* (Пј16); *са извора* (Пј4), *са овом* (Пс11), *са италианском владом* (Пс25), *са ужасом* (Пј23)...

²⁰ М. Стевановић оправдава употребу форме *са* испред ријечи које почињу вокалом ако иза тог вокала долази *с* (*Савремени I*, 146).

²¹ У овој позицији, према Т. Маретићу, Вук Караџић напоредо употребљава и *с* и *са*, а Ђ. Даничић чешће форму без вокала, коју је и Маретић, од ког преузимамо ове податке, препоручивао (*Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, треће, перомјенјено издање, Matica hrvatska, Zagreb, 1963, 57, 58).

2.1.4. Као што смо већ рекли, са инструменталом личне замјенице 1. лица једнине доследно се јавља дужа форма овог предлога:

самномъ (Пс10, П2, П3,8), *са мном* (П3,5; ПВ5).

2.1.5. Ексерпирали смо и неколико примјера овог предлога у новијој форми *су*²², која је карактеристична за већину старијих и млађих црногорских говора²³. Пошто је позната и осталим Петровићима²⁴, сигурно је постојала и у његушком говору. У језику Николе I предлог *су* се употребљава уз бројеве и замјеницу *што*:

су педесетъ витезова (Пс2), *су што* (П1,30; НК23), *су два брата* (НК52), *Су два сунца* (СП77), *Су оба срества* (БЦ145)....,

уз ријетке изузетке: *са два ађутанта* (П1,34). Можда и у примјеру *с'чим* (П3,22) апостроф стоји умјесто вокала у.

Осим уз бројеве и замјеницу *што*, ова форма се у нашим народним говорима може наћи у инструменталној синтагми и са количинским прилозима и бројним именицама, а понегдје и са показним замјеницама²⁵.

2.1.6. Николи I Петровићу није својствена употреба удвојеног предлога *с* уз личне замјенице трећег лица, јер у рукописном и штампаном дијелу нашег корпуса не налазимо форме типа: *са шњим*, *са шњом* итд. Примјери: *ш њом* Мп1а,10; *ш њим* Мп11а; *ш њима* Мп12..., који се редовно јављају у препису његових мемоара, очигледно су резултат преписивачеве интервенције. Овом се особином језик Николе I одваја од једног мањег дијела дијалекатске базе, јер већина старијих црногорских говора не зна за

²² Говорећи о предлогу *су* у Његошевом језику, Д. Вушовић објашњава да је он могао бити добијен из сложених ријечи које су се напореда употребљавале с њим и с префиксом *с(а)-*, какве су: *сукратити* и *скратити*, *супроћ* и *спроћ* итд. То што се префикс *с(а)-* употребљавао самостално као предлог могло је утицати на самосталну употребу префикса *су-*. Вушовић даље одговара и на питање зашто се овај предлог везао углавном за бројне и прилошке изразе у социјативном значењу. Наиме, уз бројеве и прилоге за количину у тим изразима иде генитив, са којим се слаже и мјесни предлог *с(а)*, па је предлог *су* добио улогу да и морфолошки диференцира социјативно од просторног значења (*Прилози*, 60).

²³ М. Пешикан, *СК-Љ*, 193; Б. Милетић, *Црмница*, 445; Л. Вујовић, *Мрковићи*, 282; Д. Вушовић, *Диалекат Источне Херцеговине*, СДЗБ III, 67; Ј. Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, ЈФ XVII, 83.

²⁴ А. Младеновић, *Данило*, 165; Б. Остојић, *Петар I*, 68; Д. Вушовић, *Прилози*, 59.

²⁵ М. Пешикан, *СК-Љ*, 193; Б. Милетић, *Црмница*, 445; Л. Вујовић, *Мрковићи*, 282.

ову особину²⁶. Што се тиче Петровића, такви облици су регистровани у језику владике Данила (А. Младеновић, 38) и Петра I (Б. Остојић, 68).

2.2. Предлог *κ(a)*, који иначе није много чест у нашем корпусу, никад се не јавља са непостојаним *a*. У том облику је врло риједак и у језику осталих Петровића²⁷, што се поклапа са говорима њиховог ширег а вјероватно и ужег завичаја²⁸. Већина старијих писаца 18. и 19. вијека врло ријетко употребљава дужу форму овог предлога или готово никако²⁹. У нашем корпусу најобичнија је форма с апострофом, што значи да је Никола I, ипак, у овом предлогу подразумевао вокал *a*:

κ' нама (Пс20), *κ' Црном Дриму* (Пј45,1), *κ' Романији* (Пј45,2), *κ' Бечу* (Пј45,2), *κ' циљу* (М1), *κ' развиту* (М3,2), *κ' планинама* (Г2,2), *κ' себи* (Г4), *κ' оной страни* (П1,10)...

Малобројни су примјери овог предлога без апострофа: *κ Дому* (Пс21), *κ Пешти* (Пј45,2), *κ губилишту* (КА68)... Без непостојаног *a* се среће чак и испред ријетких примјера с почетним задњонепчаним сугласником: *κ' Грахову* (Пс8), *κ губилишту* (КА68).

2.3. Од осталих предлога који се могу јавити са непостојаним *a* (*κроз*, *низ*, *уз*, *над*, *под*, *пред*), у језику Николе I Петровића налазимо само поједине, па и њих ријетко и једино уз замјенице:

предамном (Пј44,2), *пред-а-мно* (КА18), *Преда-мно* (ПВ149), *предањ* (М2), *κроза њ* (БЦ266), *Уза њ* (СП47), *Узањ* (Пј45,1).

2.4. Друкчија је ситуација у ријечима са префиксима *с-*, *раз-*, *из-*, *об-*, *од-*, *уз-*:

с-: *свладамо* (Пс8), *свлада* (Пс12,16), *свлађује* (СП75), *скупљена* (НК9), *скупљен* (ПВ117), *Скрит* (КА55), *скрили* (НК26), *сједињење* (НК55), *сломио* (ПВ23), *слити* (ПВ60), *скупи* (ПВ143),

²⁶ За редупликацију предлога *с* у наведеној позицији знају само поједини СК-Љ (у Зети и Љешкопољу) и источноцрногорски говори (у Васојевићима, и то уз све именске ријечи које почињу непчаним сугласницима *љ*, *њ*, *ћ*, *ђ*, *ч* и *џ*) (М. Пешикан, 193; М. Стевановић, 109), а од новијих говори западне Црне Горе (Д. Вушовић, *Диалекат*, 67).

²⁷ А. Младеновић, *Данило*, 74; Б. Остојић, *Петар I*, 68; Д. Вушовић, *Прилози*, 52.

²⁸ М. Пешикан, *СК-Љ*, 191; Б. Милетић, *Црмница*, 522.

²⁹ Форму *ка* немају ни војвођански, ни далматински, ни славонски писци 18. вијека. Рајић је изгледа једини који је има у живој употреби (А. Младеновић, *Рајић*, 52). Од писаца 19. вијека уопште је немају Хаџић (Љ. Суботић, *Језик Јована Хаџића*, Матица српска, Нови Сад, 1989, 109), Љ. Ненадовић (Ј. Јерковић, *Језик Љубомира Ненадовића*, Матица српска, Нови Сад, 1981, 28) и Даковић (Б. Остојић, 67), Игњатовић врло ријетко (Ј. Јерковић, *Језик Јакова Игњатовића*, Матица српска, Нови Сад, 1972, 52), док Радичевић напореда употребљава обје форме (В. Илић, *Песнички језик Бранка Радичевића*, Матица српска, 1964, 61).

са-: *савладана* (Г2,1), *Савладао* (НК48), *самрт* (Пј16; НК66), *сакупљаше* (НК9), *Сакупљених* (ПВ179), *самрвљено* (Х63), *сабирао* (ПВ66), *самрвило* (ПВ160), *саједини* (ПВ115), *саломио* (БЦ126), *саливени* (ПА9), *сабрао* (ПА84), *сарезале* (КА84), *сабио се* (НК54), *Сакривена* (ПВ35), *сатвараше* (ПВ57), *сакупљени* (Г10),

раз-: *разладимъ* (П1,9), *разгледати* (П1,22), *разбери се* (ПВ79; В22), *разбира* (НК49), *разгони* (НК64),

раза-: *разасуто* (ПВ93), *разабрат'* (Х28), *Разабран* (Х65), *разабрао* (В24),

из-: *избранице* (Пс28; ПА29), *најизбраних* (М3,1), *изберем* (СП121), *избирам* (КА57), *избери* (КА54), *изберу* (ПВ172), *избрали* (ПА79), *изврело* (Х9), *избира* (Х102), *изгнат'* (НК48), *изгонио* (НК59),

иза-: *изабратъ* (Пс10,1), *изабрао* (П1,27; Г1,1), *изабереш* (Пс12,6), *изабрали* (ПВ87), *изабери* (Пс12,7,10), *изашарани* (П1,27), *изагонимо* (Пс20),

об-: *обсађивали* (П1,10), *обзирати* (М4), *обзнанишъ* (Пс4,1), *обсјала* (КА62), *Објуначи* (ПВ23), *Обмоташе* (ПВ37), *обгрлише* (Х56),

оба-: Ø

од-: *одкрити* (М2),

ода-: *одазвати* (Пс28), *одазвао* (ПВ165),

уз-: *устребуе* (Пс1,1),

уза-: Ø

Очигледно је да обје форме већине префикса учествују у образовању нових ријечи, мада се ипак осјећа тенденција коришћења краћих форми, што се најбоље види на примјеру префикса *об-* и *уз-*. Краће форме већине префикса егзистирају и у творбеним ријечима чији други дио у иницијалном положају има сугласничку групу (*свладамо*, *избранице*, *обсјала*, *изгнат'...*)³⁰. Могућност употребе дужих и краћих форми наведених префикса представља захвално средство за метричку организацију стиха, мада необичне творбене ријечи с њима, какве су на примјер: *самрвљено*, *сарезале*, *избранице*, *обзирати* итд.³¹, срећемо и у прози и у стиху.

Већ помињани предлог су нашао се, такође, у функцији префикса: *сувременика* (Пс12,6), *сугласност* (ПВ124).

³⁰ А. Белић је бројним примјерима показао да испред ријечи које почињу групом сугласника, поред предлошке форме *са*, долази и форма *с*, истакавши да ту нема правила и да од писца зависи коју ће форму употребљавати чешће (*О писању с и са у нашем језику*, О различитим питањима савременог језика, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2000, 139).

³¹ Исп. са сличним примјерима у Његошевем језику (Д. Вушовић, Прилози, 13).

3. На основу свега изнијетог можемо закључити да се језик Николе I Петровића само у појединим разматраним сегментима ове фонетске црте разликује од савременог стандарда. То се односи на употребу краћих облика предлога *c(a)* и *κ(a)* испред ријечи које почињу сибилантима и веларима и дијалекатског предлога *су*. Остале функције ових предлога, чак и као префикса, у складу су са савременом нормом јер и она уважава слободу избора. С друге стране, битна одлика његовог језика, којом је ближи савременом језику него остали Петровићи чији је језик испитиван, јесте одсуство удвојеног предлога *с* уз личне замјенице трећег лица. Све остале појединости које смо у оквиру ове теме изнијели, па чак и оне које смо истакли као битна одступања од савременог стандарда, својствене су књижевном језику Николиног и не само његовог времена.

Sonja NENEZIĆ

ON THE INCONSTANT SOUND „A” IN THE LANGUAGE
OF NIKOLA I PETROVICH

Summary

In this paper we are tracking a phonetic feature in the language of Nikola I, focusing on the analysis of differences between the modern language and the older Montenegrin vernaculars.